

УДК 321.316.46

Є. М. Мануйлов, доктор філософії, професор;
М. В. Толочко, здобувачка

УКРАЇНСЬКИЙ ЛІДЕР: ХТО ВІН? (ФІЛОСОФСЬКИЙ АНАЛІЗ)

Розглянуто деякі аспекти мистецтва управління – політики. Проаналізовано риси характеру, які мають бути притаманні політичним лідерам. Зроблено висновок про те, що в умовах «одужування» хворого українського суспільства повинен активізуватися політичний лідер-патріот, якому притаманні лише найкращі риси характеру – сильна воля, далекоглядність, стійкість у поглядах, воля до влади, здатність діяти.

Ключові слова: політика, політичний лідер, влада, суспільство.

Лідерство – це вміння бачити напрям,
створити команду і надихнути людей
особистим прикладом і словом.

Ейдер Джон

«Of the people, by the people, for the people...»

Авраам Лінкольн

Актуальність проблеми. Україна ХХІ століття. 2012 рік. Куди ми йдемо? Це питання завдає собі кожен свідомий українець. Це риторичне питання болить. Колись Іван Мазепа писав: «Ми стоїмо тепер, братіє, між двома проваллями, готовими нас пожерти, коли не виберемо для себе шляху надійного, щоб їх обминути. ...Як не помислити й не подумати про себе самих?...» [1, с. 42]. Найбільшу слабкість і провину, найбільшу ідейно-світоглядну незрілість політичного українства Ю. Бадзьо, наприклад, вбачає у тому, що ми, опинившись в умовах свободи, юридично утвердивши державну незалежність, не поставили на весь зріст перед владою і всім суспільством українського національного питання. Раціоналістична картина реальності нам не до вподоби. Треба шукати вихід [2, с. 87].

А вихід є завжди. Треба зрозуміти проблему незрілості українства. У чому ж вона виявляється? Суспільна необхідність в оновленні політичних і економічних структур потребує здорового культурного і морального підґрунтя. Першим індикатором хворого суспільства є аморальні вчинки та дії політичної еліти. У духовно хворому суспільстві неможливі політична і економічна стабільність. Розв'язання проблем пов'язане з поступовим позбавленням владних структур від деформацій і спотворень [13, с. 73]. Але насамперед потрібно вирішити проблему хворого суспільства. Чому ж воно таке?

Підставою національної ідеї здорової нації Д. Донцов убачав у зміцненні волі нації до життя, до влади, до експансії. «... Там, де зламується в нації її агресивний характер, заламується рівночасно й запал до оборони своїх прав.... Коли отже українська ідея хоче підняти боротьбу з іншими за панування, мусить в першу чергу залишити прокляту спадщину невільничих часів. Мусимо перевести основну переоцінку вартостей. “Фанатизм”, “інстинктовані почуття”, “емоційність” замість “розумовості”, дух “національної нетерпимості”, – все, що опльовували в нас, повинно реабілітувати свіже й молоде українство. На місце amor intelektualis повинна стати віра, яка не знає сумнівів, і пристрасть, що не знає жадних “чому”» [12]. Нація, яка хоче панувати, повинна мати панську психіку народу-володаря. Нагадуються слова одного вченого: «Ми повинні змінити себе, а насамперед викинути усталене, залежане твердження про себе як про рабів. Ми живемо у вільній країні, ми згідно ст. 5 Конституції України є єдиним джерелом влади!..»

Отже, потрібен лідер, який би згуртував навколо себе прогресивні сили у суспільстві і повів до політичного реформування та зміцнення державної незалежності України. Сьогодні багато дослідників вважають, що одним з ключових напрямів політичного і соціального розвитку є чинник лідерства (Л. Кочубей).

Мета статті – розглянути феномен політичного лідера, проаналізувати риси характеру, які повинні бути притаманні політичному лідеру.

Виклад основного матеріалу. Слово «лідер» (від англ. *leader* – той, хто веде, перший, що йде попереду) – той, хто веде, голова, вождь, член групи, всі учасники якої визнають його авторитет, покладаються на нього в ухваленні найбільш серйозних рішень у державі.

Інтерес до феномену лідера, спроби осмислити цей складний соціальний феномен був притаманний ще античним мислителям. Так, античні історики Геродот, Фулідід, Плутарх та інші ставили в центрі своїх оповідань дії лідерів – монархів, вождів, полководців.

Античний філософ Платон зображав лідера як людину з природженою схильністю до знання, любов'ю до історії, що має такі риси характеру, як скромність, благородність, справедливість.

Значний внесок у розуміння феномену політичного лідера здійснив Н. Макіавеллі. Він дав розгорнутий опис лідера-государя. У його розумінні політичний лідер – це государ, який об'єднує, репрезентує все суспільство і використовує для збереження свого панування і підтримки громадянського порядку будь-які засоби, у тому числі хитрість і силу [7].

Теорію лідера-надлюдини розвинув німецький філософ Ф. Ніцше. Французький соціолог Г. Тард уважав, що лідер є рушійною силою суспільного процесу.

Американські соціологи Р. Снайдер, Б. Сопін, М. Херманн розробили типологію політичного лідера.

Сучасні українські дослідники також багато уваги приділяють аналізу феномену лідера взагалі і політичного лідера зокрема (Д. Видрін, О. Горбач, О. Гришков, Л. Васильєва, М. Карпенко, Л. Кочубей, С. Кузнецова О. Петруненко, О. Покальчук, Г. Фесун, І. Юрченко та ін.).

Отже, проблема політичного лідерства тісно пов'язане з політикою. Якщо політика постає як мистецтво управління, то є підстави для того, аби сам процес управління розглядати не просто як певну безособистісну функцію, що об'єднує «тих, хто управляє» та «тих, ким управляють», але як процес керівництва, коли окремі суб'єкти акумулюють навколо себе критичні маси політичної енергії і спрямовують її на досягнення тих чи інших цілей. Потреба у лідерстві має своїм джерелом необхідність загальної організації життя громадянського суспільства. Звідси, феномен політичного лідерства з погляду на процеси становлення і розвитку громадянського суспільства – це невід'ємна складова структуризації політичного простору і політичного процесу в цілому, що конститується через відносини домінування між різними суб'єктами політики, в результаті яких у ході політичної діяльності або окремих політичних інтеракцій виділяється повноважний індивідуальний або колективний носій і одночасно репрезентант певних політичних інтересів, потреб, цінностей, які існують на рівні громадянського суспільства [11, с. 315].

Відтак, потрібен вождь, авторитет, Мойсей, який буде вести... Самі ми нікуди не підемо. Ця гостра проблема постає і перед Україною, адже, аналізуючи історію, пригадуємо, що істинних лідерів, мудрих можновладців, талановитих керівників на теренах Української землі було небагато. Тож хто такий український лідер? Яким він має бути?

Загалом політика – це сфера суспільної діяльності, яка слугує ефективному управлінню державою та її суспільними ланками. Для ефективності такого управління дуже важливими є відповідність національним інтересам, розуміння національної держави як політичного інституту, зазначає О. Горбач.

Політику мають бути притаманні сильна воля, внутрішня психологічна організація, далекоглядність, розуміння національних інтересів держави, зрештою істинний патріотизм [3, с. 121].

М. Вебер писав, що політика означає прагнення участі у владі чи до справляння впливу на поділ влади, чи то між державами, чи то усередині держави між групами людей, які вона в собі містить. Хто займається політикою, той прагне влади: або влади як способу, що підкоряється іншим цілям (ідеальним чи егоїстичним), або влади «заради неї самої», аби насолодитися почуттям престижу, яке вона дає. «За рахунок» політики як професії живе той, хто прагне зробити з неї постійне джерело доходу, «заради політики» той, у кого інша мета. Хто хоче займатися політикою взагалі і зробити її своєю єдиною професією, повинен усвідомлювати ... етичні парадокси і свою відповідальність за те, що під їх впливом вийде із нього самого. Адже він спуту-

ється з диявольськими силами, які підкараулюють його при кожній дії насильства (політичного. – *Авт.*). Отже, політика – це потужне повільне буріння твердих пластів, що проводиться одночасно з пристрасстю і холодним окоміром. І лише той, хто впевнений, що не похитнеться, якщо з його точки зору світ виявиться занадто нерозумним або занадто підлим для того, що він хоче йому запропонувати, лише той, хто всупереч усьому здатний сказати «і все-таки!», – лише той має професійне покликання до політики» [4].

Українському політикуму має бути притаманна риса «другого шансу». У ст. 1 Конституції України проголошено, що Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава. На жаль, це лише норма – мета. Але, здійснюючи реформи, перетворення, політик-лідер повинен не боятися поразки, і навіть, зазнаючи її, намагатися протидіяти. Україні лише 20 років.. У нас немає сталих демократичних традицій, у нас лише починає розвиватися громадянське суспільство, тому можливі і падіння. «Сучасний етап українського політичного розвитку визначають як перехідний. Розпад колишньої колективної ідентичності, створення нової універсальної картини світу, активізація проявів дії особистості маргінального типу – такими є ознаки, що в ньому виявляються. Усе це актуалізує звернення до проблеми виникнення передумов становлення в Україні відкритого громадянського суспільства, характерною ознакою якого є наявність сталого інституту політичного лідерства» [14, с. 7].

Професійна діяльність будь-кого має бути зумовлена потребами народу, здійснюватися в найбільш ефективний спосіб. До того ж функціонування політичного лідера не повинно обмежуватися лише передвиборчою кампанією як способом отримання бажаної влади. Адже щасливою є та держава, в якій більшість народу не знає своїх керівників [9, с. 35].

Лідер знає, у чому полягають інтереси людей, з якими він пов'язаний за професійною діяльністю, завжди готовий їх відстоювати, здатний зрозуміти турботи окремої людини. За словами В. Чернишева та А. Двініна, лідер – це людина з представницькими нахилами і здібностями. Він виразник загальних для колективу позицій його членів [10, с. 307].

Лише будучи вихідцем з народу, можна знати його потреби, бажання, прагнення. Знати, що йому болить. Не можна ізольовано від суспільства створити політичну силу і пропагувати якісь ідеї. Лише громадянське суспільство мусить сконструювати політичну свідомість, виховати у політика тільки найкращі риси, особливо політика-лідера.

Політика неможлива без політичних лідерів. Проте їхня діяльність відбувається за певних умов, відмінних залежно від історичних, географічних чинників, типу суспільства загалом, типу політичного режиму, парадигми розвитку суспільства, рівня його соціально-економічного і технічного розвитку, типу культури, міри долучення конкретного суспільства до світового

співтовариства. «Хто є акторами світу політики?» – запитує французький політолог Ж.-М. Денкен і пропонує відповіді: індивіди, групи (класи, нації). Компромісною точкою зору такими суб'єктами можна назвати групи, що склались на базі процесу інституціалізації: вони існують незалежно від індивідів, які є їх конкретною опорою [13, с. 73]. Важко переоцінити роль лідера у політичному процесі, виборчій кампанії, але слід пам'ятати, що результативність дій за крісло можновладця, ефективне наближення перемоги можливі лише у сполученні особи політичного лідера, вміло вибудованого іміджу, професіоналізму його команди і, звісно, політичної активності виборців, що позначається на сприйнятті іміджу політичного лідера у виборчій кампанії [8, с.200]. Ще Н. Макіавеллі зазначав, що вчинки правителя оцінюються за його результативністю. Важливі не моральні якості, а політична доцільність дій/бездіяльності політика після аналізу політичної дійсності [7]. Та, незважаючи на застосування найсучасніших іміджевих технологій і значне зростання рейтингу політика, при випробуванні такого політика справою вся його вивірена іміджева конструкція може бути вщент зруйнована [8, с. 200].

О. Траверсе відзначає, що головним критерієм політичного лідерства є ефективність його дії, результативність, задоволення запитів та інтересів тієї спільноти, яка бачить власну перспективу в його існуванні. Без широкої соціальної підтримки політичне лідерство не може відбутися [13, с. 73–76]. Отже, політичне лідерство – це здатність діяти, підкріплена певною системою соціальних і політичних інститутів [14, с. 6–7]. Здатність діяти означає не просто виконувати якісь завдання якісно, а й вкладати всього себе у справу, поєднувати розумові здібності, досвід, практику, втілювати не тільки букву, а й дух закону. Політик-лідер повинен взаємодіяти з народом.

Та чи повинен він прагнути панувати над кимось, чи повинна бути у нього воля до влади? На ці запитання знаходимо відповідь у концепції Ф. Ніцше, який найвищим типом людини вважав надлюдину (супермена), що звільнилася від слабких сторін своєї природи. Ідея надлюдини була своєрідною реакцією філософа на догматичне християнство, яке, на його думку, зробило людину слабкою, покірною і приниженою. Все краще в людині знищило християнство, яке завжди було на боці слабких, настирливо культивувало в людях слабкість і вбивало в них силу, виховувало почуття страху. На противагу християнському ідеалу Ф. Ніцше дає свій ідеал людини – владної, сильної. Він писав: «“Бог помер!”, бо віра в такого Бога не варта уваги, але віра в Бога мусить бути, тому – “Хай живе Бог!, але не Бог безсилих рабів, а Бог всесильних суперменів”» Отже, воля до влади є рушійною силою потоку становлення і першоосновою всього існуючого, це визначальний стимул діяльності, головна здатність людини. Життя – це воля до влади, і пізнання, і краса, і мораль, і релігія, і всякі дії – все це воля до влади... Це основа права сильного, природженого аристократа, абсолютно вільного, який не зв'язує

себе жодними морально-правовими нормами. А мораль, яка проповідує любов до ближнього, отже, підриває волю до влади, має бути відкинута. Йдучи за принципом «чим гірше – тим краще», бачив у ньому визрівання волі, адже демократизація суспільства породжує ненависть до нівелювання людей, демократія – одночасно несвідома передумова вирощування тиранів, а демократичне роздрібнення характерів призводить до того, що навіть не дуже сильна воля у своїх прагненнях влади має шанс на успіх, оскільки люди схиляються перед всілякою силою волі, яка наказує». Ф. Ніцше не заперечує «зворотного зв'язку» – впливу інертної сірої маси, яка є загрозою розвитку творчої особистості, на вождя [6]. Хоча філософію Ф. Ніцше різко критикують, проте останніми роками позначилася стійка тенденція до неупередженого оцінювання його творчості: захоплюють у ній духовний ризик, наявність постійної внутрішньої опозиції, здатність відмовитися від виношених, але вже «зношених» переконань. Та й справді, чи може бути у керма держави людина, яка пасивно ставиться до влади, є слабкою? Напевно, ні. Все ж таки це повинна бути сильна особистість, воля до влади якої визріла в процесі демократизації суспільства, в процесі «одужування» хворого суспільства, формування із сірої інертної маси народу.

Д. Донцов у роботі «Націоналізм» писав про моделі нового духа – людину нової еліти, людину з основними прикметами нового лицарства: мудрістю, шляхетністю, відвагою, протиставляючи їй людей вмираючої псевдоеліти, безідейних поталайків і матеріалістів. Продовжуючи погляди Ф. Ніцше, він зазначав: «...у чистім виді виявляється воля до влади в нічим не прикрашенім, голім стремлінні до неї, в жадобі панування...» [12].

Ще одна суперечлива концепція простежується у творі Н. Макіавеллі «Государ»: для досягнення мети політичної діяльності всі засоби є прийнятними. Правитель має право на політичні інтриги, адже мета завжди виправдовує засоби. Той, хто хоче зберегти владу повинен набути вміння відступати від добра і користуватися цим вмінням за належністю. Не слід падати, думаючи, що піднімуть. Навіть якщо виручать з біди – це небезпечно для політика, адже він опинився у становищі принизливого і залежного. Лише ті способи захисту добрі та надійні, які залежать від нього самого, від його мужності. Політику необхідно дбати про свій образ в очах народу: популярні рішення виконувати самому, а непопулярні покладати на підвладних осіб. Він не повинен падати духом, а навпаки, вселяти надію в тих, хто його оточує, – тоді він ніколи не помилиться в народіві, а переконається в стійкості подібної опори. Проте мораль людей непостійна: якщо повернути їх у свою віру легко, то притримувати в ній важко. Коли віра в народу зникне, необхідно змусити повірити його силою: утвердити у вірі тих, хто ще не вірив, і змусити повірити тих, хто вже не вірив [7]. Правила політики, за Н. Макіавеллі, жорстокі, цинічні, аморальні, безпринципні. Але

саме за допомогою таких політтехнологій можна одержати, а головне – утримувати владу, здійснювати реформи, перетворення у державному ладі. Це політика «отрути і кинджалу», яка пропагує жорстокість, насильство, егоїзм. Н. Макіавеллі відмежовував політику від моралі, вважаючи останню лише засобом досягнення мети. Так і виникла аморальна політика. І як слушно відмітив Я. Козельський: «Проклинати Макіавеллі будуть дуже голосно, а наслідувати дуже тихо...». Що ж до самого Я. Козельського, то він визначав, що політика – це наука застосовувати праведні наміри найбільш придатними і при цьому благосприятливими способами в дію [15]. Н. Макіавеллізм в українському політикумі наявний, правда в латентному вигляді. Вважаємо, що все ж таки він необхідний (в чітко визначених межах), адже наша держава перебуває на перехідному етапі розвитку. Режим державного правління не можна віднести ні до авторитарного, ні до демократичного, що в принципі зрозуміло з оглядом на історію.

З позиції Н. Макіавеллі вся влада належить правителю, лідеру. Але Конституція проголошує народний суверенітет, тобто повновладдя народу. Сунь Ятсен наголошував на тому, що для здійснення принципу «народ править» потрібно дати людям машину, яка віднесе їх швидко і легко туди, куди вони її спрямують. «Ця машина – конституція п'яти влад: законодавчої, виконавчої, судової, контрольної та екзаменаційної... Без екзаменів ми не бачимо навколо себе спроможних людей, і, самі того не знаючи, втрачаємо велику кількість цінних працівників. Крім того, на державну службу потрапляє немало людей, які не розбираються в політиці, а це призводить до безкінечних зловживань, засмічення правлячого апарату, зростання незадоволення в народі...» [5, с. 637–640]. Цілком погоджуємося з такою думкою, адже, для прикладу, якщо взяти список будь-якої політичної партії, ми не можемо впевнитись у тому, що абсолютно всі її члени достойні бути народними обранцями, що всі є достатньо компетентними, аби бути на таких високих посадах. Тому повинен бути екзаменаційний орган для перевірки компетентності претендентів на роль політичного актора.

Як **висновок** підкреслимо, що український лідер повинен бути сильною особистістю. Його воля до влади має бути сформована в умовах «одужування» хворого українського суспільства. Це мусить бути людина, яка прагне влади не заради влади, а віддає себе справі, є істинним патріотом своєї країни, не коливається у своїх поглядах, не обирає орієнтації на схід чи захід, а створює власну національну ідею, формулює власне українське питання. Діє згідно з принципом А. Лінкольна: від людей, людьми, для людей. На діях, а не тільки на словах виявляє свою любов і відданість народові. Подальший розвиток України (не тільки в політичній сфері) багато в чому залежить від побудови адекватної системи політичного лідерства, яка б на сучасному етапі відповідала нагальним потребам українського суспільства [13, с. 76].

ЛІТЕРАТУРА

1. Вивід прав України / М. Грушевський, І. Франко, М. Костомаров та ін. – Львів, 1991. – С. 42–44.
2. Бадзьо Ю. Підпільна нація. Нове завоювання України : статті / Ю. Бадзьо. – К. : МАУП, 2003. – 104 с.
3. Горбач О. «Батьки і діти» у політичному просторі / О. Горбач // Молода нація : альманах. – К. : Смолоскип, 2009. – С. 120–125.
4. Вебер М. Избранные произведения / М. Вебер / пер. с нем. ; сост., общ. ред. и послесл. Ю. Н. Давыдова ; предисл. П. П. Гайденко. – М., 1998, С. 544–766.
5. Сунь Ятсен. Избранные произведения / Ятсен Сунь. – М., 1985, С. 637–640.
6. Ницше Ф. Воля к власти / Ф. Ницше. – М., 1994.
7. Макиавелли Н. Избранные произведения / Н. Макиавелли. – М., 1982.
8. Фесун Г. С. Механізми формування іміджу політичного лідера / Г. С. Фесун // Вісн. Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого. Сер.: Філософія, філософія права, політологія, соціологія; редкол. : А. П. Гетьман та ін. – Х. : Право, 2010. – Вип. 6. – С. 190–202.
9. Гришаков О. О. Проблема функціонування політичного лідерства в Україні / О. О. Гришаков // Розвиток української правової системи за роки незалежності : тези доп. та наук. повідом. всеукр. наук. конф. / за заг. ред. М. І. Панова. – Х. : Нац. юрид. акад. України, 2006, С. 35–36.
10. Карпенко М. В. Развитие лидерских качеств у будущих специалистов / М. В. Карпенко // Наука і соціальні проблеми суспільства: освіта, культура, духовність : матеріали 5-ї Міжнар. наук.-практ. конф., 20–21 трав. 2008 р. : у 2 ч. ; Харк. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. – Х., 2008. – Ч. 1. – С. 306–308.
11. Юрченко І. Ю. Феномен політичного лідерства в процесі розвитку громадянського суспільства в Україні / І. Ю. Юрченко // Громадянське суспільство в Україні: Проблеми забезпечення правотворчої діяльності : матеріали міжнар. наук. конф. (7 квіт. 2008, м. Київ) / за ред. О. В. Скрипнюка. – К. : НДІ приват. права і підприємництва, 2008. – С. 315–317.
12. Донцов Д. Націоналізм / Д. Донцов. – Лондон, 1966. – С. 363.
13. Траверсе О. Політичне лідерство. Поняття, дискурс, практика / О. Траверсе // Віче. 2006. – Вип. 17–18. – С. 73–76.
14. Траверсе О. Лідерство та керівництво в політичному просторі України / О. Траверсе // Віче. – 2008. – Вип. 2. – С. 6–7.
15. Козельський Я. Философические предложения. Юридические произведения прогрессивных русских мыслителей. Вторая половина XVII века / под общ. ред. С. А. Покровского. – М., 1959. – С. 338–430.

УКРАИНСКИЙ ЛИДЕР: КТО ОН? (ФИЛОСОФСКИЙ АНАЛИЗ)

Мануйлов Е. М., Толочко М. В.

Рассмотрены некоторые аспекты искусства управления – политики. Проанализированы черты характера, которые должны быть присущи политическим лидерам. Сделан вывод о том, что в условиях «выздоровления» больного украинского

общества должен активизироваться политический лидер-патриот, которому присущи только лучшие черты характера – сильная воля, дальновидность, устойчивость во взглядах, воля к власти, способность действовать.

Ключевые слова: политика, политический лидер, власть, общество.

UKRAINIAN LEADER: WHO IS HE? (PHILOSOPHICAL ANALYSIS)

Manuilov E. N., Tolochko M. V.

Considers some aspects of arts management – policy. Analyzed traits to be characterized by political leaders. It is concluded that under «in a recovery» sick Ukrainian society has activated a political leader, a patriot, a characteristic of only the best traits – a strong will, foresight, firmness of opinion, the will to power, the ability to act.

Keywords: politics, political leaders, government and society.

УДК 37.013

Фінін Г. І., кандидат філософських наук, доцент

ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ В СИСТЕМІ ВІЙСЬКОВОЇ ОСВІТИ СПОЛУЧЕНИХ ШТАТІВ АМЕРИКИ

Розглянуто особливості громадянського та патріотичного виховання в системі військової освіти Сполучених Штатів Америки. Проаналізовано теоретичні основи громадянського, патріотичного та військово-патріотичного виховання у Сполучених Штатах Америки. Запропоновано рекомендації щодо впровадження позитивного досвіду Сполучених Штатів Америки з громадянського, патріотичного та військово-патріотичного виховання в Україні. Зроблено спробу дослідити систему патріотичного та військово-патріотичного виховання у військовій освіті Сполучених Штатів Америки.

Ключові слова: громадянське виховання, патріотизм, патріотичне виховання, військово-патріотичне виховання, Сполучені Штати Америки.

Актуальність проблеми. Патріотизм воїнів, їх почуття любові до Вітчизни, які втілюються в служінні її інтересам, має основоположне значення для розвитку армії кожної країни. Сучасна система громадянського та військово-патріотичного виховання покликана формувати в особистості когнітивні, нормативні та поведінкові норми, що дають змогу виробити вміння міркувати, аналізувати, ставити запитання, шукати власні відповіді, критично роз-